

УДК 349.3

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.32>

orcid. org / 0000-0001-5259-4590

© Задихайло О.А., 2024

orcid. org/ 0000-0002-8638-5540

© Єгіян. А.Д., 2024

О.А. Задихайло, А. Д. Єгіян**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ****O. Zadikhaylo, A. Yegiyanyan****INTERNATIONAL STANDARDS IN THE
FIELD OF SOCIAL PROTECTION AND
THEIR IMPLEMENTATION IN
UKRAINE**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню міжнародних стандартів у сфері соціального захисту та перспективам їх реалізації в Україні. Ефективне застосування міжнародних стандартів у сфері соціального захисту сприяє покращенню соціального забезпечення на державному рівні, підвищенню рівня життя громадян та зміцненню соціальної справедливості. На теперішній час Україна ще перебуває на стадії розробки своїх власних критеріїв соціальної держави. Тому актуальним є проведення аналізу та правової оцінки міжнародних стандартів у даній сфері для подальшого впровадження концептуальних положень в законодавство України. В статті проведено аналіз міжнародних актів, в яких містяться норми соціального захисту. Наголошується на важливості створення конкретних правових механізмів реалізації соціальних стандартів в Україні.

Ключові слова: правова оцінка, соціальне забезпечення, міжнародні соціальні стандарти, соціальний захист, права людини, соціальна держава, імплементація права, міжнародно-правовий захист прав людини.

Abstract. The article is devoted to the study of international standards in the field of social protection and prospects for their implementation in Ukraine. The international legal regulation of relations in the field of social protection has a significant impact on the development of national legislation, the norms of which in this field mostly remain declarative. Currently, Ukraine is still at the stage of developing its own criteria for a welfare state. Therefore, the issue of the need for

review, analysis and legal characterization of international standards in the field of social protection remains relevant, with the aim of further implementing the main conceptual provisions into the legislation of Ukraine. The article analyzes international acts containing social protection norms. The importance of creating specific legal mechanisms for the implementation of social standards in Ukraine is emphasized.

The purpose of this scientific article is the study of international social standards based on the study of the content of relevant international legal acts and the compliance of state social standards of Ukraine with international standards in modern conditions.

International standards in the field of the right to social protection are generally recognized provisions of international acts of a mandatory and advisory nature, which have been ratified in the national legislation of states and have become mandatory for implementation or are applied voluntarily and determine the minimum necessary or desirable content and/or scope of the right on social protection, which is determined by the achieved level of social development and its dynamics, establish positive obligations of states regarding the implementation of protection and protection, and also provide for sanctions for violation of such requirements. At the moment, the current legislation of Ukraine needs further improvement, taking into account international social standards, in order to ensure the effectiveness and efficiency of the right to social security and to create such a system of social protection that could quickly and qualitatively raise the standard of living of socially vulnerable sections of the population and at the same time not inhibit the development of the economy .

Key words: legal assessment, social security, international social standards, social protection, human rights, social state, implementation of law, international legal protection of human rights.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Тема соціального захисту залишається однією з найбільш актуальних в більшості розвинутих країн світу. Вирішення соціальних проблем та підвищення рівня життя населення залишається першочерговим завданням і для України, особливо на тлі сучасних реалій з якими зіткнулися українці з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Тому наразі перед нашою державою постала проблема гідного забезпечення громадянам соціального захисту. Але реалізація ефективних механізмів та належного функціонування системи соціального захисту неможлива без інтеграції та дотримання міжнародних стандартів, які забезпечують її стійкість та відповідність міжнародним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими дослідженнями та здобутками проблем дотримання міжнародних стандартів права на соціальний захист в Україні є праці таких науковців як: М.М. Шумило [1], П.М. Рабінович [2] А.М. Юшко, Н.М. Швець [3], Б.І. Сташків [4] та ін. Проте в сучасних економічних умовах окремі питання міжнародних соціальних стандартів потребують проведення ґрунтовних наукових досліджень та певного переосмислення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної наукової статті є дослідження міжнародних соціальних стандартів на основі вивчення змісту відповідних міжнародно-правових актів та узгодженості національних соціальних стандартів України з міжнародними нормами в умовах сучасного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розгляд зазначеного питання варто розпочати з аналізу поняття та змісту «міжнародних соціальних стандартів». З цього приводу слід зауважити, що в науці права соціального забезпечення відсутній єдиний підхід щодо розуміння терміну «міжнародний соціальний стандарт». Так, М.М. Шумило, визначає міжнародні соціальні стандарти як «соціальний мінімум, що встановлений міжнародними нормативно-правовими актами та є обов'язковим для країн-підписантів, наявність якого надає можливість непрацездатним особам реалізувати свої права та свободи у повному обсязі на рівні з працездатними» [1, с. 243–244].

На думку П.М. Рабіновича міжнародні стандарти прав людини – «це закріплені у міжнародних актах та документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний чи бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку і його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-правового або ж політичного характеру» [2, с. 24].

А.М. Юшко та Н.М. Швець вважають, що «міжнародні соціальні стандарти є комплексом норм, що закріплені в міжнародно-правових актах та визначають гідні умови життєдіяльності людей, забезпечують розвиток особи та соціальну захищеність. Ці стандарти мають бути сприйняті законодавством кожної держави шляхом підписання та ратифікації міжнародних договорів, а надалі повинні бути розвинені та пристосовані до наявних у цій країні умов» [3, с. 20].

Ще один науковець Б.І. Сташків зазначає, що «міжнародні стандарти у сфері соціального забезпечення – це передбачені міжнародними актами параметри надання особам окремих видів соціального забезпечення, що мають для держави рекомендаційний або обов'язковий характер і реалізуються через національне законодавство.

Стандарти передбачають мінімальні соціальні норми та нормативи, тобто обсяг конкретного виду матеріального забезпечення не може бути нижчим за обсяг, який зафіксований міжнародним актом» [4, с. 65–66].

Міжнародно-правові стандарти в галузі соціального забезпечення формуються через різні міжнародні документи, такі як угоди, конвенції та пакти, що створюються як на універсальному рівні, так і на рівні окремих регіонів. Ці документи ґрунтуються на міжнародному досвіді та відображають актуальні потреби та тенденції розвитку соціальної політики у світі, такі як покращення умов життя, доступ до соціальних послуг, захист прав громадян та справедливність у соціальному забезпеченні [5–18].

В світлі євроінтеграційних процесів для законодавства нашої держави важливу роль відіграють регіональні акти, прийняті у рамках Ради Європи та Європейського Союзу [19–24]. Регіональні документи відіграють важливу роль у покращенні координації між державами в галузі соціальної політики, а їх дотримання допомагає розвивати більш гнучкі та адаптовані системи соціального захисту, які можуть враховувати конкретні виклики та ресурси кожного регіону.

Одним з найважливіших актів універсального рівня, що створюють загальну правову основу для соціального захисту, надаючи рамки для розробки національних законів для всіх держав, незалежно від їх регіональних особливостей, є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [8] (далі – Пакт). У статтях 9 та 10 Пакту закріплюються основні права у сфері соціального захисту.

Стаття 9 гарантує право на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, а стаття 10 захищає права сімей та матерів на отримання допомоги та інших форм соціальної підтримки. Таким чином положення Пакту наголошують на зобов'язаннях держав забезпечувати соціальний захист та підтримку гідного рівня життя для громадян, а також піклуватися про фізичне та психічне здоров'я населення.

Ще одним міжнародно-правовим актом, який відіграє фундаментальну роль у праві на соціальний захист є Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення №157. Відповідно до цієї Конвенції кожна держава-учасниця зобов'язується активно реалізовувати її положення щодо однієї або декількох областей соціального забезпечення та гідно застосовувати на своїй території гарантії прав на соціальний захист до власних громадян та до громадян будь-якої іншої держави-учасниці [18].

Конвенція застосовується до осіб, на яких поширюється або поширювалось законодавство одного чи кількох членів Організації, до членів їхніх родин, а також до членів цих родин, що втратили годувальника, у всіх випадках, коли міжнародна система збереження прав, встановлена за цією Конвенцією, зобов'язує враховувати законодавство іншого члена Організації, а не того, на чий території проживають чи перебувають відповідні особи. У статті 7 цієї

Конвенції йдеться про те, що кожна держава, на яку поширюється дія цього розділу Конвенції, зобов'язана надавати допомогу по інвалідності особам, які підпадають під відповідні умови.

Мова йде про тих осіб, які не здатні у встановленій мірі займатися оплачуваною діяльністю, якщо передбачається, що ця нездатність буде постійною або триватиме до закінчення періоду тимчасової непрацездатності. Крім того, для ефективного співробітництва у сфері реалізації права на соціальний захист між державами-членами Міжнародної організації праці було узгоджено прийняття спеціального документу – Рекомендації №167 щодо створення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення. [19].

Відповідно до цієї Рекомендації, держави-члени повинні прагнути укладення двосторонніх або багатосторонніх угод щодо соціального забезпечення, що охоплюють дев'ять ключових сфер соціального забезпечення, як про це зазначається у ст. 2 Конвенції 1982 р.

Аналізуючи положення зазначених актів, можна дійти висновку, що міжнародні стандарти у сфері соціального захисту охоплюють кілька ключових напрямів, що стосуються: сфери медичного обслуговування; допомоги при захворюванні; виплат у зв'язку з вагітністю та пологами; допомоги у зв'язку з інвалідністю; пенсійного забезпечення; підтримки у разі втрати годувальника; компенсації при трудових травмах та професійних захворюваннях; допомоги по безробіттю; родинної допомоги.

Відповідно до рекомендацій ООН, право на соціальне забезпечення має бути забезпечене через дотримання низки ключових принципів. По-перше, система соціального захисту має бути доступною та ефективно функціонувати, забезпечуючи надання пільг у разі різних соціальних ризиків та непередбачуваних ситуацій.

Це може бути як єдиною схемою, так і набором різних програм, але всі вони мають бути доступними для громадян. По-друге, соціальні пільги, що надаються у грошовій або натуральній формі, мають бути достатніми за обсягом та тривалістю, щоб громадяни могли підтримувати гідний рівень життя, а також мати доступ до необхідної медичної допомоги та соціальної підтримки у важкі моменти життя.

Крім того, важливо, щоб внески до системи соціального страхування були заздалегідь визначеними та доступними для всіх, а витрати, пов'язані з ними, не ставили під загрозу реалізацію інших прав, закріплених у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права. І, нарешті, система соціального захисту має охоплювати всіх громадян, з особливою увагою до найбільш уразливих та маргіналізованих груп, гарантуючи при цьому відсутність дискримінації.

Послуги повинні бути фізично доступними для всіх, хто потребує. Зазначені принципи спрямовані на створення справедливої та ефективною системи, що забезпечує рівні можливості для всіх громадян та гарантує необхідний захист та підтримку у разі соціальних ризиків.

У механізмі закріплення європейських стандартів права на соціальний захист не можливо не зазначити важливість рішень ЄСПЛ. Після того, як Україна стала членом Ради Європи 9 листопада 1995 року і зобов'язалася дотримуватися положень Європейської Конвенції, що набула чинності для України 11 вересня 1997 р., вона визнала юрисдикцію ЄСПЛ з усіх питань, пов'язаних із тлумаченням та застосуванням Конвенції, без необхідності укладання спеціальних угод.

Це зобов'язання було підтверджено Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основних свобод» від 17 липня 1997 року, який також визнав обов'язковим виконання рішень ЄСПЛ на території України [25].

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 рік), національні суди зобов'язані враховувати практику ЄСПЛ та використовувати рішення Європейського суду як джерело права під час розгляду справ [26]. Незважаючи на те, що у звітах про діяльність ЄСПЛ право на соціальне забезпечення не завжди фігурує як основна підстава для подання скарг, важливим аспектом є те, що багато справ, що розглядаються в контексті порушення права власності, можуть стосуватися і соціальних прав. Наприклад, питання, пов'язані з обмеженням прав на майно, тісно пов'язані з соціальними та економічними правами, такими як право на житло, соціальне забезпечення та гарантії доступу до основних благ.

Одна з перших справ проти України, розглянутих ЄСПЛ, була пов'язана саме з порушенням права власності, що, своєю чергою, порушило питання соціального захисту, включаючи право на житлові умови. Надалі таких справ було розглянуто понад тридцять, що наголошує на важливості дотримання стандартів, що стосуються права на майно, у контексті захисту соціальних та економічних прав.

Таким чином, практика ЄСПЛ, особливо в галузі порушення прав на майно, сприяє формуванню ширшого підходу до захисту прав людини, включаючи соціальні права через визнання непорушності прав людини. Це демонструє, що порушення прав в одній галузі може мати наслідки для інших аспектів соціального захисту, а отже, вимагає застосування європейських стандартів для забезпечення комплексного захисту прав громадян.

Одним із ключових інструментів запровадження міжнародних соціальних стандартів є гармонізація національного законодавства з міжнародними

правовими актами. Це може бути досягнуто як через пряме застосування норм після процедури ратифікації, так і через імплементацію міжнародних стандартів у національну правову систему.

Основою системи соціального захисту в Україні є Конституція, яка гарантує громадянам право на соціальний захист у разі втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, старості та інших випадках, передбачених законом.

Це включає право на пенсії, допомогу та інші види соціальних виплат, які мають забезпечувати не лише мінімальний рівень життя, а й стабільність існування громадян (ст. 46 Конституції).

Також Конституція гарантує право на соціальний захист для військово-службовців та їхніх сімей (ст. 17), право на гідний рівень життя, включаючи харчування, одяг та житло (ст. 48), а також право на медичне обслуговування та страхування (ст. 49) [27].

Однак ці гарантії не є вичерпними. Додатково є численні нормативно-правові акти, спрямовані на захист малозабезпечених сімей, сімей з дітьми, інвалідів, а також на виплату пенсій та матеріальної допомоги та надання соціальних послуг.

Проте на сьогодні національне законодавство України в галузі соціального захисту не повною мірою відповідає міжнародним стандартам у цій сфері. Багато положень та норм законів залишаються декларативними, що вказує на необхідність подальшого вдосконалення законодавства та підвищення його відповідності міжнародним вимогам.

З цього приводу слід погодитися з думкою М. М. Шумило, який вважає, що «головною проблемою міжнародних соціальних стандартів є те, що навіть за умови їх ратифікації чи імплементації немає гарантії їх дотримання, тобто відсутній досконалий механізм моніторингу та відповідальності держав за недотримання положень міжнародних актів» [1, с. 247]. Таким чином, для повноцінного дотримання міжнародних соціальних стандартів необхідно продовжувати процес адаптації національного законодавства, покращувати його практичне застосування та забезпечувати більш ефективніший захист прав громадян у соціальній сфері.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Право на соціальний захист являє собою фундаментальне, соціальне право, що має майновий характер та реалізується в регулятивних відносинах на основі поєднання приватно- та публічно-правових засад, спрямоване на захист громадян від соціальних ризиків – втрати працездатності, старості, хвороби, безробіття, втрати годувальника та інших факторів. Воно реалізується через систему соціальних виплат, допомог і послуг, спрямованих на подолання чи пом'якшення несприятливих наслідків громадянам та членам

їх сімей. Міжнародні соціальні стандарти відіграють важливу роль у формуванні національних систем соціального захисту.

Ці стандарти, закріплені у міжнародних актах, можуть бути обов'язковими для країн після ратифікації або мають рекомендаційний характер. Вони задають мінімальні вимоги до захисту прав громадян та встановлюють зобов'язання для держав щодо їх реалізації, передбачаючи санкції за порушення норм. Ці міжнародні норми є орієнтиром для країн у забезпеченні належного рівня соціального захисту.

Національне законодавство України у сфері соціального захисту, незважаючи на позитивні зміни, потребує подальшого удосконалення з урахуванням міжнародних соціальних стандартів з метою забезпечення дієвості й ефективності права на соціальне забезпечення та створення такої системи соціального захисту, яка могла б швидко і якісно підняти рівень життя соціально незахищених верств населення і водночас не гальмувати розвиток економіки.

Питання, порушені у даній роботі, є перспективними для подальших наукових досліджень з точки зору визначення конкретних механізмів системи соціального захисту щодо соціально незахищених верств населення, глибокого аналізу застосування міжнародних стандартів на національному рівні та розробки рекомендацій щодо покращення соціального захисту в Україні.

Література

1. Шумило М.М. Міжнародні стандарти у сфері соціального захисту. Університетські наукові записки. 2012. № 3 (43). С. 243–249.
2. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–29.
3. Юшко А.М., Швець Н.М. Міжнародні соціальні стандарти: навч. посіб. Харків: НУ«ЮАУ ім. Ярослава Мудрого» 2013. 121 с.
4. Сташків Б.І. Гарантії права на соціальне забезпечення: навчальне видання. Чернігів: ЧДІСТіП. 2011. 100 с.
5. Загальна декларація прав людини 1948 року (прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Конвенція про статус біженців 1951 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
7. Декларація прав дитини 1959 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140610__140610
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. (*Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР №2148- VIII (2148-08) від 19.10.73*) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
9. Міжнародний пакт про громадянські в політичні права 1966 року (*Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР №2148- VIII (2148-08) від 19.10.73*) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
10. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей 1990 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp960767>
11. Конвенція про права осіб з інвалідністю 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
12. Конвенція МОП №102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 року (Конвенцію ратифіковано із заявою Законом ВР № 1024-VIII від 16.03.2016) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text
13. Конвенція МОП №117 про основні цілі та норми соціальної політики

1962 року (Конвенцію ратифіковано Законом № 692-VIII від 16.09.2015) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_016#Text **14.** Конвенція МОП №118 про рівно правність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення 1962 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_176#Text **15.** Конвенція МОП №121 про допомогу у випадках виробничого травматизму 1964 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_306#Text **16.** Конвенція МОП №128 про допомогу по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника 1967 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_326#Text **17.** Конвенція МОП №130 про медичну допомогу та допомоги у випадках хвороби 1969 року та Рекомендація до неї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_184#Text **18.** Конвенція МОП №157 про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення 1982 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_012#Text **19.** Рекомендація щодо встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення N 167 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_277#Text **20.** Конвенція про захист прав основоположних свобод людини 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text **21.** Європейська соціальна хартія (яка підписана 18.11.1996 року) та Європейська соціальна хартія (яка переглянута і підписана 03.05.1996 року) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text **22.** Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї (ETS №14) 1953 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_649#Text **23.** Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 року (кодекс був переглянутий у 1990 році) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329#Text **24.** Хартія Співробітництва про основні соціальні права працівників 1989 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text **25.** Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 і 11 до Європейської Конвенції 17.07.1997 року (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 40, ст.263*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> **26.** ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> **27.** Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к-96/вр>